

در آمدی بر فعل و انفعالات مالی اسلامی

■ تألیف و ترجمه: هادی کشاورزی
مدیر اتکایی شرکت بیمه دی

ورشکستگی بنگاه‌های بزرگ اقتصادی دنیا در سال‌های اخیر، چه در اروپا و چه در امریکا، نشان داد سیستم‌های اقتصادی بازرگانی (Conventional) بدون نقص نیستند. این امر باعث شد اقبال بر انجام فعل و انفعالات مالی از طریق نوع اسلامی آن افزایش پیدا کند. با وجود آنکه اسلام به مالکیت خصوصی و نیروهای در جریان بازار معتقد است، از نظر اسلام میل به سوددهی و سود بردن تا حد معقولی قابل قبول است و بیشتر از حد معینی به عدم تعادل جامعه منجر می‌شود.

با توجه به تحولات اخیر در نظام‌های مالی و استقبال روزافزون کشورهای جهان از انجام فعل و انفعالات مالی از طریق اسلامی بر آن شدیم که نگاهی به نظام مالی اسلامی و نظام Conventional بیندازیم. در این راستا مروری بر نگرش مسلمانان و سرمایه‌داران در رابطه با مسائل مالی جالب و قابل تأمل است. لذا در این نوشتار به مروری کلی نسبت به تمایزات مالی اسلامی با نظام سرمایه‌داری که غالب آن برگرفته از کتابی با عنوان *An Introduction to Islamic Finance*، تألیف محمدتقی عثمانی است، می‌پردازیم.

تمایز مالی اسلامی با نظام سرمایه‌داری

فرق اساسی بین سیستم سرمایه‌داری و سیستم اقتصاد اسلامی این است که در نظام سرمایه‌داری به مالکیت خصوصی و سود (ربا) چنان مجال جولانی داده می‌شود که اگر توسط دستورات شرع کنترل نشود، ممکن است منجر به مسائل، اقدامات و تبعاتی شود که جامعه را دچار عدم تعادل کند.

بزرگ‌ترین چالش در زمینه اقتصادی برای مسلمانان این بود که سیستم‌های مالی خود را به گونه‌ای تصحیح کنند که با شرع همخوانی داشته باشد. بنا نهادن سیستم مالی‌ای بدون در نظر گرفتن سود، در حالی که معیار کاری اکثر سیستم‌های مالی بر اساس سود است، کار دشواری است. البته همیشه این تصور وجود داشته که با برداشتن سود از سیستم‌های مالی، این سیستم‌ها و مؤسسات تابعه آنها به صندوق امور خیریه تبدیل می‌شوند.

این تصور کاملاً غلط است. در مالی اسلامی، طبق قوانین شرع، فردی که به فرد دیگر پول می‌دهد، باید مشخص و آشکار کند که آیا پول را به قصد کمک به

عرضه و تقاضا را خدشه‌دار می‌کند. یکی از شاخصه‌های مالی اسلامی این است که این سیستم بر اساس پشتوانه کالا و موجودی کار می‌کند؛ به این معنی که اسلام پول را به عنوان معیار و محک معامله نمی‌شناسد، مگر در موارد خاص. پول بدون پشتوانه به خودی خود ارزش ندارد، بلکه وسیله‌ای برای مبادله است. بنابراین امور مالی در اسلام بر اساس و پایه دارایی‌های غیر نقدی است.

مشارکه، مضاربه، سلام و استثناء همه بر این پایه و اساس کار می‌کنند. اجازه و مرابحه اساساً این‌گونه نیستند و برای زمانی تعریف شده‌اند که مشارکه، مضاربه، سلام و استثناء جوابگوی مسئله نباشند. البته اجاره و مرابحه بعضاً از نظر اینکه نتیجه آنها مانند سیستم مالی سودمحور است، مورد انتقاد واقع می‌شوند و تا حدی این انتقاد درست است. به همین دلیل، به عنوان یکی از روش‌های واقعی مالی اسلامی شناخته نمی‌شود اما با لحاظ کردن دقیق موارد ذیل به کار گرفته می‌شوند:

۱. در سیستم‌های مالی conventional مالی چی پول را بر اساس سود معینی به قرض گیرنده می‌دهد و هیچ نگرانی و دغدغه‌ای در رابطه با نحوه استفاده از این پول ندارد. اما در مرابحه بنگاه مالی یا مالی چی پولی به وام‌گیرنده نمی‌دهد بلکه کالایی را که او قصد خرید آن را با پول مورد نظر دارد، برای وی می‌خرد. ۲. در سیستم مالی conventional بنگاه مالی قرض‌دهنده در رابطه با طبیعت کاری که توسط وام‌گیرنده انجام می‌شود - قماربازی، تهیه فیلم‌های غیراخلاقی و ... - دغدغه‌ای ندارد، اما در مالی اسلامی بنگاه مالی نمی‌تواند نسبت به این قضیه بی‌تفاوت باشد و مرابحه‌ای که بر خلاف شرع باشد و یا برای جامعه خطرناک باشد، قابل انجام نیست.

۳. در مرابحه کالایی که توسط وام‌دهنده برای وام‌گیرنده خریده می‌شود، با در نظر گرفتن ریسک کالا انجام می‌شود و سودی که توسط وام‌دهنده تقاضا می‌شود، با توجه و لحاظ ریسکی است که برای وام‌گیرنده مفروض است. اما این موضوع در سیستم وام‌دهی بر اساس سود (ربا) لحاظ نمی‌شود.

۴. در مرابحه مبلغ وام در صورت به تعویق افتادن پرداخت وام زیاد نمی‌شود و ثابت می‌ماند. در صورت به تعویق افتادن پرداخت اقساط، بانک حق ندارد پول بیشتری مطالبه کند. اما در وام‌های بر اساس سود، مبلغ به مرور زمان افزایش می‌یابد.

۵. در رابطه با اجاره، اگر مورد اجاره بدون غفلت و استفاده ناصحیح از بین برود، وام‌دهنده است که متحمل زیان می‌شود و ریسک کالای مورد اجاره در طول مدت اجاره به عهده اجاره‌دهنده است.

همان‌طور که می‌بینید، در موارد فوق پشتوانه کالایی برای مرابحه و اجاره وجود دارد، هر چند که این دو روش به دلیل نزدیکی به سیستم مالی بر پایه سود مورد انتقادند. اما در سیستم مالی بر پایه سود که پشتوانه کالایی برای وام وجود ندارد، میزان پول به صورت مصنوعی افزایش می‌یابد و باعث تورم می‌شود که به زیان جامعه است.

با پایان یافتن بحث مختصر در رابطه با لزوم پشتوانه کالا برای وام و پول وارد مبحث دیگری بر اساس نظریات شرع می‌شویم که اشاره به این موضوع دارد که اسلام سرمایه و عامل بهره‌بردارنده از سرمایه را جدا از هم نمی‌داند، در حالی که در سیستم‌های مالی conventional دو مقوله *entrepreneur* و *capital* از هم جدا لحاظ می‌شوند. به این ترتیب، در حالت اسلامی سودی که در یک کار یا پروژه نصیب مجری کار می‌شود، شامل حال بانک و سپرده‌گذاران خرد

فرد دیگر داده است یا اینکه قصد دارد در سود فعالیت ناشی از آن شریک شود. در حالت اول (کمک کردن) اصل پول محفوظ است و از آن کم نمی‌شود و به آن افزوده نمی‌شود. اما در حالت دوم، فرد قرض‌دهنده در سود یا ضرر فردی که پول قرض گرفته شده را استفاده کرده و سرمایه‌گذاری کرده، شریک است. مشارکه و مضاربه به همین منظور در ابتدای قانون بازرگانی اسلامی تعریف شده‌اند.

البته مواردی پیش می‌آید که مشارکه و مضاربه قابل اجرا نیست. برای این موارد دانشجویان علم مالی اسلامی مرابحه، اجاره، سلام، و استثناء را پیشنهاد می‌کنند.

از نظر اسلام، سود (ربا)، بهره و قماربازی ابزاری هستند که سرمایه را در دست و اختیار یک تعداد محدود قرار می‌دهند و درستی و سلامت پروسه‌های مالی را از نظر شرع مخدوش می‌کنند. در نظام سرمایه‌داری که مدعی است بر اساس نیروهای بازار کار می‌کند، در حقیقت به دلیل اینکه عرضه و تقاضا در محیط رقابت آزاد اعمال نمی‌شود، پروسه طبیعی

آن بانک نیز می‌شود و به جای سود ثابت وام، سود واقعی آن پروژه نصیب بانک و سپرده‌گذاران خرد آن می‌شود، در حالی که این قضیه در سیستم مالی conventional مصداق ندارد.

گفته شده طی سه دهه اخیر فعالیت بانک‌های اسلامی، تغییر ملموسی در زمینه امور مالی از جانب آنها در سیستم‌های مالی جهان روی نداده و استقبالی از آن نشده است. این انتقاد درست نیست، زیرا حجم بنگاه‌های مالی اسلامی در مقابل بنگاه‌های conventional همچون قطره در مقابل اقیانوس است. به همین دلیل، نمی‌توان انتظار داشت در مدتی کوتاه تحولی سریع توسط این سیستم در اقتصاد بین‌الملل ایجاد شود.

دیگر اینکه این سیستم همچون طفل خرد پا و خردسال با محدودیت‌های زیاد کار خود را شروع کرده است و کاملاً نمی‌تواند آموخته‌های شرع را به اجرا بگذارد.

سوم اینکه بانک‌های اسلامی و نهادهای مالی اسلامی توسط بانک مرکزی، دولت و سیستم‌های مالیاتی کشورهای متبوعشان کاملاً حمایت نمی‌شوند.

به هر حال، اسلام به عنوان الگوی عملی زندگی و قانون را در این رابطه برای ما رهنمون کرده است: نخست، قوانین شرع که در حالت و وضعیت نرمال

قابل بهره‌برداری و انجام است؛ و دوم، قانون توأم با ملاحظات در رابطه با قوانین شرع. بدین معنا که در حالت و وضعیت غیرعادی قانون شرع با ملاحظه اجرا می‌شود، به گونه‌ای که چهره واقعی دستور اسلامی را نشان نمی‌دهد، اما پایه و اساسش همان قوانین اولیه شرع است.

در پایان می‌توان گفت آمار بین‌المللی در زمینه صنعت بیمه به عنوان بخشی از صنعت مالی اسلامی حاکی از پایین بودن ضریب نفوذ بیمه و سرانه حق بیمه در دنیای اسلام است. با ترویج تدریجی بیمه باب طبع مسلمانان در کشورهای اسلامی، کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند تا سال ۲۰۱۵ شاهد رشد حق بیمه در کشورهای اسلامی باشیم و ارزش حق بیمه‌ها در کشورهای اسلامی به ۷ میلیارد و ۴۰۰ میلیون دلار برسد. در حال حاضر رشد اقتصادی و جمعیتی کشورهای مسلمان و نبود پوشش بیمه‌ای برای اکثریت، نشان‌دهنده زمینه مساعد برای رشد انواع بیمه در کشورهای اسلامی، بخصوص در صورت مطابقت قوانین بیمه‌ای با قوانین شرع اسلام است.

تعاریف

۱. مباحثه نوعی از فروش است که فروشنده قیمت واقعی کالا و سود مورد نظر خود را به خریدار اعلام

می‌کند. ضمناً دو طرف نسبت به پرداخت جز به جزء یا کامل وجه مورد معامله توافق می‌کنند.

۲. استثناء نوع دیگری از فروش است که شیء یا کالا قبل از به وجود آمدن معامله می‌شود. در این معامله برای اعتبار معامله قیمت شیء یا کالا باید مورد رضایت دو طرف باشد. همچنین مشخصات کالایی که قرار است به وجود بیاید، باید کاملاً برای دو طرف روشن و آشکار باشد.

۳. سلام یکی از شرایط پایه‌ای برای اعتبار فروش در شرع است که سه شرط دارد: نخست، کالا باید موجود باشد و حضور فیزیکی داشته باشد؛ دوم، فروشنده باید مالک کالا باشد؛ و سوم، تنها مالکیت کافی نیست، بلکه کالای مذکور باید به مالکیت فروشنده، چه از لحاظ فیزیکی و چه از لحاظ قانونی، درآید. بدین معنی اگر فروشنده‌ای صاحب شیء‌ای باشد اما آن شیء از طریق بنگاه حقوقی به او واگذار نشده باشد و به نام او نباشد، اجازه فروش آن را ندارد.

۴. اجاره یک واژه فقهی است که از نظر کلمه به معنای جاری امروزی به رهن دادن یک شیء است.

موفقیت شاهد در دومین جشنواره ملی بهره‌وری

واحد و سازمان به کار گرفته می‌شود. کشورهای صنعتی، بخصوص ژاپن، امریکا و انگلستان، در این عرصه همواره با برنامه‌ریزی استراتژیک پیش‌رفته‌اند و موفقیت‌های خوبی نیز به دست آورده‌اند.

در کشور ما نیز به این موضوع به روش‌های مختلف توجه کرده‌اند. از جمله ایجاد نهادها و سازمان‌های مختلف که متولی آن شده‌اند، از جمله برگزاری جشنواره ملی بهره‌وری که نخستین ریزنی‌های در ارتباط با برگزاری آن در سال ۱۳۸۷ انجام گرفته است. در راستای تحقق مفاد برنامه‌های توسعه و اهمیت افزایش بهره‌وری در تمامی سطوح، کلان و خرد اقتصاد کشور و بهره‌گیری از سازوکارهای لازم جهت تحقق چشم‌انداز ۲۰ سال نظام، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران جشنواره ملی بهره‌وری را برگزار می‌نماید.

اهداف جشنواره ملی بهره‌وری

مهم‌ترین اهداف جشنواره ملی بهره‌وری عبارتند از:

۱. توسعه نظام جامع سنجش و اندازه‌گیری بهره‌وری در کشور
۲. ایفای نقش پیش‌برنده در افزایش بهره‌وری سازمان‌ها و شرکت‌های کشور
۳. تشویق بنگاه‌ها برای اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل شاخص‌های بهره‌وری و انجام پروژه‌های بهبود یا بهره‌گیری از مدل مدیریت بهره‌ور سرآمد
۴. افزایش توان مقام‌پذیری سازمان‌ها و شرکت‌های ایرانی در محیط کسب‌وکار بین‌المللی و همچنین افزایش سازگاری آنها با بازارهای جهانی
۵. شناسایی و تجلیل از بهره‌ورترین و پرتلاش‌ترین سازمان‌ها، شرکت‌ها و مدیران کشور

مرکز مدیریت بهره‌وری و تعالی سازمانی ایران در راستای اهداف جشنواره تاکنون شاخص‌های مالی، اقتصادی و بهره‌وری بیش از ۵۰۰ سازمان تولیدی، خدماتی و بازرگانی را در قالب ۴۵ بخش اقتصادی اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل کرده و هم‌اکنون نیز خدمات خود را در این زمینه به منظور ارائه راهکارهای علمی و اقتصادی در جهت افزایش توان رقابت‌پذیری بنگاه‌های اقتصادی در کشور ارائه می‌دهد.

شرکت شاهد در این جشنواره حضوری فعال داشت و در گروه شرکت‌های سرمایه‌گذاری لوح تقدیر بهره‌وری کل عوامل را دریافت کرد.

شرکت شاهد در گروه شرکت‌های سرمایه‌گذاری در بهره‌وری نیروی کار رتبه ۴، بهره‌وری سرمایه رتبه ۲ و در کارایی فرایند رتبه ۵ را به خود اختصاص داده است. لوح تقدیر جشنواره ملی بهره‌وری ایرانیان توسط دکتر نهبوندیان، رئیس اتاق بازرگانی صنایع و معادن ایران به مدیریت بودجه و بررسی عملکرد شرکت شاهد اهدا شد. برای معرفی برگزیدگان این جشنواره از نظرات متخصصان و بزرگان صنایع در قالب کمیته علمی داوران استفاده شده است که ۲۰۰۰ نفر در آن به عنوان داور حضور داشته‌اند.

بهبود بهره‌وری موضوعی است که از ابتدای وجود بشر و در تمامی نظام‌های مختلف مطرح شده است. اما بررسی و تحقیق در چارچوب مباحث علمی در این زمینه از حدود ۲۳۰ سال پیش آغاز شده است. واژه بهره‌وری بتدریج جنبه عمومی‌تر و کلی‌تر پیدا کرد و در ادبیات مدیریت رایج شد. سازمان همکاری اقتصادی اروپا، سازمان بین‌المللی کار، مرکز بهره‌وری ژاپن، صاحب‌نظرانی چون استینر، استیگل، ماندل و مرکز بهره‌وری ایران (NIPO) تعریف‌های مختلفی ارائه کرده‌اند. با وجود تعریف‌های مختلف و متعدد درباره بهره‌وری به منظور اجرایی کردن آن، باید تعریفی هماهنگ و سازگار با شرایط و نیازهای معین جامعه و سازمان به کار برد.

افزایش قابل توجه بهره‌وری در تعدادی از کشورهای در دهه‌های اخیر موجب شده است ارتقای سطح بهره‌وری ملی به عنوان یک اولویت در سطح کشور مطرح باشد. برای آگاهی از میزان تغییرات بهره‌وری باید آن را در قالب شاخص‌های مختلف و در دوره‌های معینی اندازه‌گیری کرد. با اندازه‌گیری شاخص‌های بهره‌وری می‌توان مشخص کرد که تلاش‌های بهره‌وری تا چه حدی مفید بوده است. از نتایج اندازه‌گیری شاخص‌های بهره‌وری می‌توان به عنوان ابزاری مناسب جهت برنامه‌ریزی‌های بلندمدت مدیریت استفاده کرد.

در بسیاری از کشورهای جهان، بخصوص کشورهای صنعتی، بهره‌وری به عنوان یک طرز فکر و فرهنگ تلقی می‌شود؛ تفکر درباره پیشبرد و بهبود آنچه که وجود دارد. بهره‌وری مفهومی است که برای نشان‌دادن نسبت برودن‌داد بر درون‌داد یک فرد،